

*Др Иштван Фејеш, ванредни професор
Правног факултета у Новом Саду*

ПОСЕБНА ОВЛАШЋЕЊА ДРЖАВНИХ ОРГАНА У СУЗБИЈАЊУ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА У МАЂАРСКОЈ

Сажетак: Показало се да за ефикасну борбу против организованог криминала овлашћења државних органа прилагођена прогону класичног криминалитета нису довољна. Због тога су у многим земљама света државним органима за прогон ових дела дата специјална овлашћења. Интересантно је питање како се ова осетљива материја решава у демократским друштвима као што су земље чланице Европске Уније, а нарочито у новим земљама чланицама које су још увек у фази транзиције. Због ограниченог простора, одабрана је Мађарска, као географски блиска земља чланица ЕУ у транзицији која има бројне сличне проблеме као наша земља.

Кључне речи: организовани криминал, државни органи, посебна овлашћења, Мађарска.

Увод

Крајем 90-тих година XX века, све више растућа опасност од организованог криминала и преузете међународне обавезе¹, нарочито усаглашавање

¹ Само у вези сузбијања злоупотребе наркотика, тероризма и организованог криминала Мађарска је до средине 2002.г. закључила преко 30 међународних уговора.

правног поретка са прописима Европске уније, принудиле су законодавца у Мађарској на интензивну законодавну активност ради сузбијања организованог криминала. Овај рад је био врло деликатан јер је требало ускладити захтев за ефикасношћу прогона са европским и светским стандардима и прописима о људским и грађанским правима. Резултат тих напора је **читав низ закона** који подстичу јачање ефикасности борбе против организованог криминала **и дају органима прогона значајна нова овлашћења** у Мађарској. Донето је неколико закона изричито намењених сузбијању организованог криминала али су и у неке друге важне законе (нпр. у ЗКП) унете поједине одредбе које могу поспешити борбу против организованог криминала и дају значајна овлашћења органима прогона.

У овом раду ћемо се осврнути на најзначајније одредбе нових прописа којима се шире овлашћења државних органа често на рачун основних права и слобода грађана². Обрадићемо следеће законе:

I Закон о кривичном поступку

II Закон о програму заштите сведока,

III Закон о оснивању координационог центра за сузбијање организованог криминала,

IV Закон о правилима сузбијања организованог криминала и неким изменама закона у вези тога

V Закон о међународној сарадњи органа региона

VI Закон о кривичноправној сарадњи са земљама Европске уније

VII Закон о проглашавању Споразума о сарадњи између Републике Мађарске и Европског полицијског уреда.

I Закон о кривичном поступку (XIX закон 1998.г.)³

ЗКП Мађарске садржи, често без изричитог помињања организованог криминала, већи број одредаба које могу бити ефикасно средство у сузбијању те опасне појаве.

² За обраду ове тематике пружале су се две могућности. Један прилаз би био набрајање специјалних овлашћења појединих органа. Тај пут се чини непогодним јер би довео до бескрајног набрања овлашћења појединих органа. Други прилаз је да се прикажу најважније одредбе најзначајнијих закона који регулишу ову материју. Овај метод се чинио прихватљивијим

³ Ступио на снагу 1.7.2003. г.

1. Заштита сведока

Застрашивање сведока је један од често коришћених метода организованог криминала (који по угледу на организовани криминал све чешће користе и "обични" криминалци) за онемогућавање ефикасног спровођења кривичног поступка. Ту опасност је сагледао и законодавац и у ЗКП је унео бројне одредбе које се односе на заштиту сведока.

Према чл. 95 циљ заштите је двострук:

1. Заштита живота, телесног интегритета или личне слободе
2. Ради обезбеђења испуњења дужности сведочења и да сведок да исказ без застрашивања.

ЗКП познаје две категорија заштићених сведока:

1. Заштићен сведок
2. Нарочито заштићен сведок

1. Заштићени сведок

"Обична заштита" има више форми.

- *Нејавно руковање личним подацима сведока.* Према ст. 1. чл. 96. по службеној дужности или на захтев сведока или адвоката који штити његове интересе, може се наредити да се *лични подаци* сведока, осим имена, чувају *одвојено* од списка, и да се спроведе *затворено руковање*.

Изузетно, у оправданим случајевима заштићује се и име сведока.

У наведеним случајевима, личне податке могу знати само суд, тужилаштво и истражни органи.

Од момента када је наређено затворено руковање личним подацима сведока, суд, тужилаштво и истражни органи су *дужни* да предузму мере којим ће спречити да из осталих података у поступку, личне податке заштићеног сведока сазнају и неовлашћена трећа лица.

Мера се може обуставити само уз сагласност сведока (ст. 2.)

Учесницима у кривичном поступку могу се издавати копије о *исправама* у којима се могу налазити и лични подаци сведока. Од момента доношења наредбе о затвореном руковању личним подацима сведока, могу се издавати само такве копије које не садржи личне податке таквог сведока. (ст. 3.)

Према ст. 2 чл. 219., ако је наређено затворено руковање личним подацима сведока, име сведока који треба да буде позван на главни претрес и његови лични подаци *се не наводе у оптужници*, већ у посебној, затвореној исправи.

- *Ако се врши препознавање, то треба тако организовати да лице предочено ради препознавања, не може препознати заштићеног сведока.*

Орган поступка треба да обезбеди да се лични подаци заштићеног сведока не сазнају (чл. 122. ст. 5).

- У интересу заштите сведока, предвиђена су нека одступања од *начела јавности*. Ако се докази (између осталих и саслушање сведока) не могу извести на главном претресу, изводи их судија по позиву, члан већа или замољени суд. О томе се обавештавају оптужени, његов бранилац и оштећени. Они се *не обавештавају*, ако би могли дознати личне податке заштићеног сведока (чл. 304. ст. 5)

- *Јавност се може искључити* са главног претреса, поред других разлога и ако то захтева заштита сведока (чл. 237 ст.3)

- Ограничено је и *начело слободног доказивања* - Суочење се *неће извести* ако је то у интересу заштите сведока (чл. 124. ст. 2)

- Закон је предвидео нека значајна одступања и од *начела непосредности*. Суд, тужилац или истражни органи могу одобрити да сведок (сваки не само заштићени) након датог усменог исказа или уместо тога да *писмени исказ*. Тада мора својеручно написати исказ и потписати га или ако га даје у електронској форми да овери својим електронским потписом, или писмени исказ сачињен на други начин оверава судија или јавни бележник. И поред писмене изјаве по потреби сведока може бити касније позван да да и усмени исказ. (чл. 85. ст.5).

- Окривљени може бити удаљен са главног претреса за време саслушања сведока ако својим присуством омета сведока (чл. 292 ст. 2)

- Сведок може ангажовати адвоката ради заштите својих права у поступку (чл. 80. и 85. ст. 4.).

2. Нарочито заштићен сведок

Закон (чл. 97.) таксативно прописује услове за **нарочито заштићеног сведока**:

а) Ако се његов исказ односи на битне околности нарочито тешког кривичног дела. Такво дело ће на основу чл. 1. тач. 7 Закона о програму заштите учесника кривичног поступка и помагача правосуђа (LXXXV Закон из 2001.г.) по правилу бити оно које је у вези са међународним криминалитетом, организованим криминалитетом или се ради о кривичним делима тероризма, уцене, прања новца, педофилије, порнографије, злоупотребе дрога или кривичним делима против живота и тела у вези са овим кривичним делима.

б) Ако се његов исказ другим доказима не може заменити

в) Ако његова личност, и место боравка није познато браниоцу и окривљеном као ни чињеница да га тужилац или истражни органи желе саслушати

Ако окривљени или бранилац у судској фази идентификује нарочито заштићеног сведока, суд укида статус нарочито заштићеног сведока и даље важе опште одредбе о саслушању и позивању. Али упркос томе ако остали услови и даље постоје суд може одлучити да се примене одредбе о личној заштити или сведок укључи у програм заштите сведока (чл. 305. ст. 4.)

г) Ако би објављивањем идентитета био тешко угрожен живот, телесни интегритет или лична слобода сведока или његовог блиског сродника.

О статусу нарочито заштићеног сведока одлуку доноси истражни судија на предлог јавног тужиоца (чл. 207. ст.2)

Нарочито заштићеног сведока *саслушава истражни судија и у претходном и у судском делу* поступка (чл. 207. ст. 3).

Ако јавни тужилац исказ нарочито заштићеног сведока жели користити као доказ, свом оптужном акту прилаже *извод* из записника о саслушању таквог сведока, који се третира као исправа (чл. 219. ст. 4 и 5).

Председник већа истовремено са уручењем оптужнице саопштава окривљеном и браниоцу, да јавни тужилац жели користити исказ нарочито заштићеног сведока као доказ. Саопштава им да имају право увида у извод из записника о саслушању таквог сведока и могу упутити писмена питања сведоку као и да могу предложити укидање статуса заштићеног сведока. Питања не могу бити усмерена на утврђивање идентитета и места боравка заштићеног сведока (чл. 263. ст. 3.).

Ако јавни тужилац жели користити исказ нарочито заштићеног сведока као доказно средство, председник већа треба да прибави записник о исказу таквог сведока од истражног судије и одлуку о додели статуса нарочито заштићеног сведока (чл. 207. ст. 2). У записник право увида имају само чланови суда и не може се издати копија. Ако је бранилац, опужени или јавни тужилац предложио постављање питања или такву одлуку донесе председник већа на сопствену иницијативу, враћа записник о његовом исказу и одлуку о статусу истражном судији и налаже му да поново саслуша нарочито заштићеног сведока поводом постављених питања (чл. 268. ст. 2. и 3.).

Нарочито заштићен сведок не може бити позван на главни претрес (чл. 280. ст. 2.) следствено томе на главном претресу не може бити ни саслушан (чл. 294.). Његов исказ постаје доказни материјал читањем записника са његовог саслушања на главном претресу (чл. 296. ст. 1.).

2. Саслушање путем аудиовизуелних средстава

Овај посебан вид претреса је уведен ради заштите сведока, жртве, брзог и безбедног спровођења поступка и ради испуњавања захтева достављених путем међународне правне помоћи.

Путем интерне ТВ мреже може бити саслушан *сведок а изузетно и окривљен*. (чл. 244А. ст. 1.) Између места одржавања главног претреса и места саслушања ових лица обезбеђује се директан ТВ пренос.

Саслушање преко интерне ТВ мреже наређује председник већа посебним решењем на предлог или по службеној дужности.

У вези организованог криминалитета треба поменути чл. 244А ст.2. тач. д) и е).

Према тач. д) саслушање путем интерне ТВ мреже може бити наређено у односу на *сведока или окривљеног* који учествује у *програму заштите сведока* или то оправдавају *разлози заштите сведока*;

Према тач. е) могуће је саслушање путем интерне ТВ мреже *окривљеног или сведока лишеног слободе, чије би присуство на главном претресу угрожавало јавну безбедност* (нпр. постојала би опасност да се организује бекство или отмица саслушаног лица).

Саслушано лице мора бити у посебној, *одвојеној* просторији суда или казнене установе, где се врши саслушање. Поред саслушаног ту се могу налазити још само тачно наведена лица. Мора бити присутан и један судија месно надлежног суда који се стара да непозваним лицима приступ буде онемогућен и да саслушано лице не буде ограничено у својим правима.

У току саслушања путем интерне ТВ мреже мора се обезбедити да учесници поступка могу користити своја *права на постављање питања, примедби и других процесних права*. Мора се обезбедити да окривљени може контактирати са својим браниоцем. Ако се бранилац налази у сали где се одржава главни претрес, мора се обезбедити посебна телефонска линија да би могао одржавати контакт са окривљеним. Треба обезбедити да лица присутна на месту одржавања главног претреса могу видети сва лица која се налазе у одвојеној просторији заједно са саслушаним лицем. Саслушаном се морају обезбедити технички услови да може пратити ток главног претреса.(чл. 244А-Ц).

Техничким мерама (скрембловањем) се може *спречити препознавање* сведока. Судија који се налази у одвојеној просторији води посебан записник о саслушању у коме се морају навести имена присутних лица у одвојеној просторији. Записник се касније прилаже записнику о главном

претресу. Председник већа на предлог учесника у поступку може наредити да се снимак репродукује на главном претресу. Том приликом треба обезбедити да снимак не могу видети неовлашћена лица нити да га могу преснимити, променити или уништити (чл. 244Д. ст. 1-3).⁴

3. Посебне одредбе о осумњиченом односно окривљеном који сарађује

ЗКП предвиђа неке посебне погодности за окривљеног који сарађује са органима прогона односно судом. То би требало да подстакне окривљеног на сарадњу, што може бити нарочито корисно у сузбијању организованог криминала. Предвиђене су две погодности:

а) Одбацавање кривичне пријаве

Јавни тужилац односно истражни орган по одобрењу јавног тужиоца, може одбацити кривичну пријаву против лица за које постоји основана сумња да је извршило кривично дело, под следећим условима: ако је у тој мери сарађивао на расветљавању тог или другог кривичног дела, да је интерес за сарадњу са аспекта националне безбедности или прогона кривичних дела значајнији од интереса за остваривања кривичноправног захтева државе према том лицу (чл. 175. ст. 1.).

Иста могућност постоји и у погледу обустављања истраге (чл. 192. ст. 1.).

б) Одрцавање од главног претреса у случају окривљеног који сарађује

На предлог јавног тужиоца суд може на јавној седници, без одржавања главног претреса, донети пресуду којом се утврђује кривична одговорност окривљеног. Таква могућност постоји ако се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до 8 година, уколико окривљени призна дело које му се ставља на терет и одрекне се права на главни претрес (чл. 534 ст.1.). У погледу припадника злочиначке организације, који је у току истраге у значајној мери сарађивао са јавним тужиоцем на расветљавању предметног или неког другог кривичног дела, а истрага није обустављена, постоји могућност одрицања од главног претреса и за кривична дела са прописаном казном затвора и преко 8 година. Тада се не

⁴ Према једној радио емисији Радио Кошут (Будимпешта) од 1.06.2004. г. посвећеној заштити сведока, у судовима још нису обезбеђени технички услови за обављање оваквих саслушања.

могу применити строжи прописи који иначе важе за кривична дела учињена у оквиру злочиначке организације. (чл. 534А).

4. Ангажовање прикривеног истражитеља

Убацивање полицајаца у криминалне групе је стара али врло ефикасна тактика (која отвара и бројне проблеме и дилеме). Она може бити нарочито ефикасна у погледу сузбијања организованог криминала. То је сагледао и законодавац па су у ЗКП али и у неке друге прописе унете одредбе о прикривеном истражитељу.

Прикривени истражитељ је радник истражних органа чија се припадност тим органима прикрива. Он може тајно прикупљати информације за које није потребно одобрење суда, а према прописима који се односе на истражне органе (чл. 178. ст. 2.).

Прикривени истражитељ подноси извештај о својој активности. О активности на тајном прикупљању чињеница, извештај потписује руководицац истражног органа.

Осетљиво питање кривичне одговорности прикривеног истражитеља за кривична дела извршена у току задатка решено је процесноправним средствима. Наиме, у случају основане сумње да је прикривени истражитељ учинио кривично дело, јавни тужилац *одбацује кривичну пријаву* ако је дело учињено *у вршењу службених задатака*, у циљу прогона кривичних дела, а интерес прогона је *јачи* од интереса за реализацијом кривичноправног захтева државе према прикривеном истражитељу (чл. 175. ст. 2.). Из истих разлога јавни тужилац може обуставити и истрагу (чл. 192. ст. 2.).

Кривична пријава се не може одбацити односно истрага се не може обуставити ако је прикривени истражитељ основано сумњив за кривично дело чије је извршење било повезано са умишљајним лишењем живота неког лица (чл. 175. ст. 6)

5. Тајно прибављање података везаних за одобрење суда (чл. 200-206)

Овим одредбама је значајно ограничено право на приватност. Дозвољава се надзор и регистровање техничким средствима догађања у приватним становима, упознавање и регистровање садржине писама, телефонских разговора и информација пренесених и чуваних путем рачунарске технике. Ове мере се могу користити само у погледу тачно набројаних кривичних дела, између осталих овде и изричито наведеног организованог криминала

(чл. 201. ст. 1.). Мере се могу применити према осумњиченом али и према другим лицима у вези са њим.

Посебно је регулисана процедура издавања дозволе (чл. 203.) спровођење тајног прибављања података (чл. 204.), упознавање са резултатима те делатности (чл. 206) и коришћења резултата ове активности (чл. 206.).

6. Обавезивање на чување података у рачунарским системима (чл. 158А)

Суд, јавно тужилаштво односно истражни органи могу наредити чување оних података унетих у рачунарски систем, који могу бити доказно средство или искоришћени ради откривања доказног средства, утврђивање идентитета осумњиченог и места његовог боравка.

Овом мером се заправо поседник, руковалац или обрађивач податка привремено ограничава у праву располагања подацима. Обавезани субјект се мора старати о безбедном чувању података у рачунару. За време трајања мере, приступ и коришћење податка је могуће само за суд, јавно тужилаштво и истражне органе а са њиховом дозволом и за поседника односно руковаоца податком. Трећа лица могу имати доступ податку само уз изричито одобрење издаваоца наредбе.

Издавалац наредбе треба *неодложно* да прегледа податке. Зависно од потребе, може наредити *узапћење* података копирањем на други носилац записа или треба да обустави меру.

Обавезно чување може трајати до узапћења податка, али *не дужије од 3 месеца*. Обавеза престаје ако се оконча кривични поступак. О завршетку поступка обавезани субјект се мора обавестити.

7. Коришћење полиграфа

И поред бројних дилема везаних за полиграф, његово коришћење је дозвољено.

Према чл. 180. ст. 2. ако осумњичени пристаје, може бити саслушан помоћу полиграфа.

8. Остале активности органа прогона на прибављању информација (чл. 178.)

Органи прогона након отпочињања кривичног поступка могу прикупљати податке ради утврђивања да ли постоје доказна средства и где се налазе. У том циљу, могу користити полицијске базе података, захтевати од било ког лица предају података или исправа и информација, разгледати место извршења кривичног дела и сл. Може бити ангажован и прикривени истражитељ.

Органи прогона могу на основу чл. 175 А. ст.2. прибавити податке о осумњиченом, ако су за то испуњени услови, од Координационог центра за сузбијање организованог криминалитета (Центар је основан СХХVI законом из 2000. г.).

9. Лична заштита

Према чл. 98. ст. 1. у нарочито оправданом случају, председник већа, јавни тужилац односно истражни орган може иницирати да сви учесници па и сведок или неко треће лице које је у некој вези са овима, добије *личну заштиту*. Услови заређивања и правила извршења регулисани су у посебној уредби Владе (бр. 34/1999 од 26.2.1999. г.).

II Закон о програму заштите учесника поступка и помагача правосуђа (LXXXV закон 2001. г.)

Програм заштите сведока је изван подручја кривичног поступка. Учешће, сведока, оштећеног или окривљеног у њему, не утиче на њихова процесна права и дужности. ЗКП се у погледу ових лица примењује са неким ситним одступањима. (Видети чл. 98.А ЗКП)

Програм заштите сведока је прописан Законом о програму заштите учесника поступка и помагача правосуђа (LXXXV закон 2001. г.). Овим програмом се штите сведоци, оштећени и учиниоци кривичних дела који сарађују са правосуђем. Они могу бити укључени у програм ако су изложени *озбиљној опасности* а њихова заштита се не може обезбедити другим средствима заштите (чл. 2 ст.2).

Програм заштите има различите модалитете. То су:

1. Нарочите мере опреза:

- промена пребивалишта и боравишта (пресељење) угроженог лица
- премештај лица лишених слободе из једне установе за извршење кривичних санкција у другу установу

2. Мере личне заштите

3. Забрана приступа подацима у разним јавним евиденцијама односно условљавање издавања података познавањем посебне шифре

4. Промена имена

5. Промена личног идентитета.

Посебна Служба за заштиту сведока, у оквиру полиције се стара о уклапању заштићених лица у друштвену средину и обезбеђује менталну, социјалну, економску, хуманитарну и правну помоћ. Облике и начин пружања помоћи и услуге Службе прописује посебна Уредба Владе бр. 28/2002 (од 27.2.2002. г.) о измени и допуни уредбе Владе бр. 34/1999. Члан 3. ове Уредбе дефинише форме помагања које пружа Служба, које су следеће:

- Лична помоћ - састоји се од осигурања безбедног смештаја када је то потребно, здравствене заштите, менталне хигијене, васпитања и образовања, смештају у институцију за васпитање и образовање, смештај у деције установе, обезбеђење учења мађарског језика (за странце) и правне помоћи.

- Допунска новчана помоћ - обухвата додаток за одржавање егзистенције, накнада трошкова превоза исправа ако је у питању страни држављанин, помоћ за стварање дома, помоћ за обезбеђење стана и становања, једнократна помоћ лицу који добија нов идентитет. Важно је да социјална и економска помоћ не може бити у функцији богаћења тангираног лица па су предвиђена разна ограничења (нпр. тзв. безбедносни смештај може трајати само дотле, док лице не постане способно да само задовољава своје потребе и лица која издржава и да се стара о својој и њиховој безбедности) (чл. 5. ст. 2 Уредбе). Допунска новчана помоћ се може давати само ако је то неопходно због имовног стања и прихода лица (чл. 15 Уредбе). Код одређивања висине и врсте помоћи не може се прећи мера која је неопходна за одржавање егзистенције и социјалне адаптације. Морају се имати у виду и приходи из радног односа и друг приходи.

6. Учешће у међународној сарадњи

- Модалитети програма обезбеђених међународном сарадњом: Служба остварује програм заштите на основу међународног уговора или посебног закона

III Закон о Координационом центру против организованог криминала (CXXVI закон из 2000. г.)

Ово је један од закона чији је предмет *искључиво* организовани криминал. Донет је ради повећања ефикасности борбе против организованог криминалитета побољшањем сарадње и координације државних органа. Центар је самостални централни уред подређен Влади. Самостално послује унутар буџета Министарства унутрашњих послова. Влада управља Центром преко министра унутрашњих послова. У раду му помаже посебно Саветодавно тело, које се састоји од старешина органа који сарађују са Центром. Председник је министар за унутрашње послове Непосредни руководиоцац је генерални директор кога именује и разрешева председник Владе.

Циљ рада Центра је спречавање, прекидање и расветљавање кривичних дела наведених у чл. 4. Закона о Координационом центру.

Задаци центра:

- прикупља информације од органа са којима сарађује;
- пази на то да се не обавља паралелан рад на расветљавању појединих дела. Ако запази такву појаву обавештава дотичне органе;
- одржава контакте са органима којима сарађује и даје им информације,
- испитује да ли је пристиглу информацију затражио неки од органа. У случају позитивног одговора информацију прослеђује том органу (ако су испуњени законски услови);
- након анализе, податке који се односе на подручје које није у надлежности органа који шаље податке исте доставља надлежном органу, сагласно резултату аналитичког рада ставља предлог по потреби за предузимање одређених мера и радњи;
- проучава да ли је пристигла информација у вези неким већ расположивим податком и о томе обавештава органе са којима сарађује;
- помаже борбу против организованог криминалитета праћењем формирања, престанка и међусобног односа организованих криминалних група и анализом њихових радњи за легализацију нелегално стечених материјалних добара.

Ради помагања доношења стратешких одлука у борби против организованог криминалитета

- а) Центар даје статистичке податке за доношења одлука владиних органа

б) прати тенденције и нове појаве у вези организованог криминалитета и о томе припрема разне анализе (чл.2).

Центар рукује подацима који су у функцији његових задатака а у оквиру тога и следећим личним подацима у погледу лица против којих постоји сумња (и у току је криминалистичка обрада) да су извршила кривично дело наведених у чл. 4 Закона о Координационом центру.:

а) податке за идентификацију лица (не подразумевајући под њима и личну идентификациону ознаку, порески број и број социјалног осигурања, као ни отисак прста, фотографију лика и ДНК код).

б) податка о криминалним везама и њиховој природи.

Органи са којима се остварује сарадња дужни су предати Центру податке до којих су дошли у току активности на расветљавању и спречавању кривичних дела из чл. 4, а потребних за рад Центра.

Центар рукује следећим подацима преузетим од органа са којима се остварује сарадња(чл. 4. ст.1. Закона о Координационом центру):

- подаци о кривичном делу учешће у злочиначкој организацији (чл. 263Ц КЗ)

- податке о извршеним кривичним делима у оквиру злочиначке организације за које је прописана казна затвора 5, или више година (чл. 137 тач. 8. КЗ)

- податке о кривичном делу трговине људима (чл. 175БКЗ)

- квалификовани облици кривичног дела подмићивања (чл. 250-254 КЗ), кривичног дела подмићивања (чл. 255), квалификовани облик кривичног дела недозвољена трговина утицајем (чл. 264 КЗ), кривичног дела подмићивања у међународним односима (чл. 258Б-Д)

- кривичног дела проузроковања опште опасности (чл. 259 КЗ), кривично дело тероризма (чл. 261 КЗ), кривично дело злоупотребе радиоактивних материја (чл. 264 КЗ), кривичног дела злоупотребе оружја забрањеног међународним уговором (чл. 264 Ц), кривичног дела претња проузроковањем опште опасности (чл. 270 А) и кривичног дела злоупотребе дрога (чл. 282-282А КЗ).

- податке о кривичним делима кршење обавеза у погледу стављања у промет производа и технологија под међународном контролом (чл. 287. КЗ), кривичног дела фалсификовања новца (чл. 304) и помагања фалсификовања новца (чл. 304. А КЗ).

Пошто се ова листа показала недовољном, она је 2003. г. проширена, новим ставом 2.(чл. 85. II закона 2003. г.) на кривична дела: противправно искоришћење људског тела (чл. 173. ст. 3 КЗ), отмица (чл. 175А. КЗ), ометање рада јавног предузећа (чл. 260. КЗ) злоупотреба експлозива (чл. 263. КЗ), кријумчарење оружја (чл. 263 Б ст. 2.) злоупотреба нуклеарних

објекта (чл. 264А. КЗ), фалсификовања индивидуалне идентификационе ознаке (чл. 277А. КЗ), фалсификовање марака (чл. 307. АЗ), кријумчарење (чл. 312. КЗ), злоупотреба средстава безготовинског плаћања (чл. 313. КЗ), разбојништво (чл. 321. КЗ) и уцена (чл. 323. КЗ).

Подацима се може располагати до застаревања гоњења кривичних дела на које се односе.

Орган који сарађује може на основу разлога националне безбедности или нарочитог интереса у кривичном прогону, забранити, ограничити или везати за своју сагласност предају података који потичу од њега другом субјекту.

Са Центром остварује сарадњу (доставља и добија податке): земаљска команда полиције, граничарске службе, царинске и финансијске полиције; Агенција за националну безбедност, Војно-безбедносна агенција, Информациона агенција, Стручна служба националне безбедности и Војно-информациона агенција.

Владина Уредба бр. 70/2001 (од 20.4.2001. г.) за спровођење Закона о Координационом центру детаљно регулише питања везана за начин прикупљања, обраде и достављања података.

Врховни тужилац је издао посебно упутство о начину сарадње са Центром (бр. 16/2001. г. УК.12).

IV Закон о правилима сузбијања организованог криминала и неких повезаних појава и изменама закона у вези тога (LXXV закон из 1999. г.)

Ово је закон чији је предмет организовани криминал има интересантну структуру. То је нека врста омнибус - закона јер поред једног мањег "аутономног" дела (Глава I-III) његову садржину чине измене и допуне 24 друга закона⁵. У суштини ради се о поштравању великог броја

⁵ 1. Закон о полицији (XXXIV закон 1994.), 2. Закон о уласку странаца у земљу, боравку у Мађарској и усељењу (LXXXVI закон 1993.г.), 3. Закон о азилу (CXXXIX закон 1997.г.), 4. Закон о царинском праву, царинском поступку и царинској управи (С.закон 1995.г.), 5. Закон о пореском реду (XCI закон 1990.г.), 6. Закон о девизама (XCV закон 1995.г.), 7. Закон о телекомуникацијама (LXXII закон 1992.г.), 8. Закон о руковању здравственим подацима и заштити личних права везаних за њих (XLVII закон 1997.г.), 9. Закон о кредитним установама и финснијском предузимаштву (CXII закон 1996.г.), 10. Закон о промету вредносних папира, инвестиционим услугама и берзи вредносних папира (CXI закон 1996.г.), 11. Закон о приватним пензијама и приватним пензијским фондовима (LXXXII

прописа у вези уласка у државу, досељавања и боравка странаца, давање нових овлашћења органима прогона и сл. Овај обиман закон је данас већ највећим делом "испражњен", тј измене и допуне су интегрисане у законе и друге прописе на које се односе.

Материја је сврстана према садржини у главе под следећим насловима:

- глава I: Опште одредбе
- глава II: Неки прописи о обезбеђивању јавног реда у односу на рад продавница
- глава III: Неки прописи о обезбеђивању јавног реда у вези прос-
титутције
- глава IV: Превентивна контрола
- глава V: Редарствени прописи о странцима и избеглицима
- глава VI: Прописи у вези руковања личним подацима
- глава VII: Прописи о заштити тајне
- глава VIII: Завршне одредбе

Осврнућемо се на неке најважније одредбе овог закона којима се да-
ју специјална овлашћења државним органима, ради реализације циља Закона.

- Глава I - Циљ Закона

У овој глави прокламован је циљ Закона: да обезбеђењем управно-
правних средстава пружи ефикаснију заштиту од кривичних дела орга-
низованог криминала и неких повезаних појава. У предметима на које се
односи Закон треба поступати хитно и преко реда.

закон 1997.г.), 12. Закон о осигуравајућим заводима и осигурању (XCVI закон 1995.г.), 13. Закон о регистрима предузећа, јавности предузећа и судском поступку у вези предузећа (CXL закон 1997.г.), 14. Уредба са законском снагом о регистру некретнина (31. Уредба 1972.г.), 15. Закон о заштити културних добара, музејским институцијама, јавним библиоте-
текама и култури (CXL закон 1997.г.), 16. Закон о државној и службеној тајни (LXV закон 1995.г.), 17. Закон о обезбеђењу граница и граничној стражи (XXXII закон 1997.г.), 18. Закон о кривичном поступку (XIX закон 1998.г.), 19. Закон о прекршајима (I закон 1968.г.), 20. Закон о општим правилима управног поступка (IV закон 1957.г.), 21. Закон о путо-
вањима у иностранство (XII закон 1998.г.), 22. Закон о појединим задацима Уреда за по-
реску и финансијску контролу (XCIII закон 1998.г.), 23. Закон о служби професионалних
припадника оружаних органа (XLIII закон 1996.г.), 24. Уредба са законском снагом о из-
вршењу казни и мера безбедности (11. уредба 1979.г.).

- Глава II - Неки прописи о јавном реду у вези рада продавница

Општински јавни бележник добија значајна овлашћења према власницима продавница за које се сумња да су сами или неки од запослених радника умешани у нека кривична дела или у прекршаје који су често у вези са деловањем организованог криминала.

Он може на предлог истражних или прекршајних органа *привремено затворити* продавницу на време до 1 године, из разлога јавне безбедности, ако се у вези рада продавнице или против власника или радника продавнице води кривични поступак због одређених кривичних дела (разбојништво, превара, уцена, отмица, злоупотреба дрога, проституција итд.) или прекршајни поступак за неке таксативно набројане прекршаје.

Јавни бележник може на предлог истражног односно прекршајног органа *трајно опозвати* дозволу за рад продавнице ако се наведена кривична дела односно прекршаји *утврде правносанжном одлуком суда или прекршајног органа*. Жалба против решења о опозивању дозволе не одлаже извршење (чл. 5-6).

- Глава III - Поједини прописи о обезбеђењу јавног реда у односу на проституцију

Утврђују се заштићене зоне у којима је забрањено нуђење сексуалних услуга. (Нпр. појас од 300 м око школе, дечјих установа војних објеката итд.) Обавезују се органи локалне самоуправе да одреде зоне у којима је та активност *дозвољена*. Прописују се услови за вршење проституције.

Забрањује се рекламирање сексуалних услуга (чл. 7-12).

Ове одредбе су изазвале бурне полемике. Због протеста становништва било је тешкоћа у погледу одређивања зона где је дозвољено нуђење сексуалних услуга.

- Глава IV - Превентивна контрола

Полиција добија право надзирања неких категорија грађана. То је значајно ограничење права на слободу кретања и права на приватност.

Полиција чланом 13. овог закона добија овлашћења да врши *превентивну контролу* над лицима за која се може претпоставити ће поново извршити кривично дело. Услов је да је лице отпуштено са издржавања казне затвора од 3 године. Претпоставка поновног вршења кривичног дела треба да се заснива на његовом понашању за време издржавање казне које указује на обнављање веза са криминалцима и наставак живота криминалца.

Глава V - Редарственени прописи о странцима и избеглицама

Пооштрава се режим издавања виза, боравака странаца и усељења и тако *пооштрава контрола уласка и усељења у земљу*.

Јача дискрециона власт органа надлежних за издавање виза. Издавање визе се може ускратити ако се основано може претпоставити да улазак или пропутавање молиоца не служи циљу наведеном у молби за издавање визе. Издате радне визе и дозволе за усељење се могу опозвати и сл.

Полиција и гранична стража добијају нова крупна овлашћења којима се ограничава право на приватност и слободу кретања странаца.

Полиција добија овлашћење да *уђе у туђ стан ради провере да ли се поштују редарствени прописи о странцима*.

Полиција и гранична стража могу под одређеним условима наредити *протеривање странаца*.

Предвиђене су неке мере ограничења слободе кретања.

Прописана је могућност одређивања *притвора* ради обезбеђења протеривања, ако до протеривања долази због одређених кривичних дела (између осталих и организованог криминала). Може трајати најдуже 18 месеци.

Редарствени органи (полиција, гранична стража, управни орган, царинска и финансијска полиција, орган за издавање виза) за странце могу наредити *принудан боравак странцу* у одређеном месту. Ако је као место принудног боравака одређен објекат за колективни смештај, боравак не може трајати дуже од 18 месеци. Ако разлози нису отклоњени мора се одредити друго место за принудни боравак (чл. 15-36).

- Глава VI - Прописи о руковању личним подацима

У овој глави закона полицији и другим истражним органима су дата велика права која у знатној мери ограничавају основна права и слободе.

Полиција добија овлашћење да о лицу које је у вези са предузетим полицијским мерама, подручју, предмету или околности сачини фотографију и тонски снимак. Овлашћена је да на јавним површинама *постави камере за надзор*. О томе се мора обавестити стаништво. Ови снимци и тонски записи се не могу неограничено користити већ само за расветљавање кривичних дела и прекршаја који су извршени на том подручју односно за идентификацију лица за којима је расписана потерница (чл. 37).

Полиција добија право да ради заштите информатора, поверљиве особе и другог тајног сарадника и прикривеног истражитеља, исправа и институција за камуфлажу, *измени податке* у евиденцијама и регистрима

управе, нарочито у регистру личних података, адреса, личних карата моторних возила и возачких дозвола, некретнина и регистру фирми. Ова операција је државна тајна (чл. 39). Исто овлашћење добијају и царински органи (чл. 77).

Полиција може уз сагласност јавног тужиоца, ако се ради расветљавању умишљајног кривичног дела за које је прописана казна затвора 2 или више година, тражити податке који су у вези са случајем, од пореских, девизних, телекомуникационих, здравствених организација и организација које располажу подацима који представљају банкарску или другу пословну тајну.

Ако прети опасност од одлагања, а ради се о одређеним кривичним делима (између осталог и организованом криминалу), одобрење јавног тужиоца није потребно. Адресат је обавезан издати податке. Но у таквом случају неопходно је накнадно прибављање одобрења јавног тужиоца (чл. 40).

Уз судско одобрење у случају тешких кривичних дела полиција је овлашћена на *увид у електронску пошту* путем интернета или другог вида рачунарске комуникације и коришћење тако прибављених информација (чл. 41). Право да затраже податке имају и други истражни органи. Изричито су обавезани на издавање података: порески органи, девизни органи, телекомуникационе организације, лекар, финансијске организације, берза и инвестиционе установе, приватни пензијски фондови, осигуравајући заводи, регистри предузећа, регистри некретнина, музејске и културне установе (чл. 47-57).

Полиција је овлашћена уз испуњење услова, да *повеже своје управне и криминалистичке информационе системе*. Може *повезати своје криминалистичке информационе системе са банкама података других редарствених организација и истражних органа*. Може *преузимати податке из других система за обраду података* ако су испуњени законски услови (чл. 45-46). Исто овлашћење имају и царински органи (чл. 46).

Царински органи имају и функцију сузбијања криминалитета. Они су један од истражних органа у Мађарској. Ради ефикаснијег обављања тих задатака добија и нека значајна нова овлашћења.

Царински органи могу ради испуњавања својих задатака на плану сузбијања криминалитета, затражити податке од органа које воде регистре о личним подацима, адреса, моторних возила, возачких дозвола, лицима којима је ограничено путовање у иностранство, путних исправа и казнене евиденције.

Царински органи могу затражити односно преузимати од овлашћених органа податке и информације о криминалистичким карактеристикама

нерасветљених кривичних дела, трагове фиксираних на лицу места, средства извршења, узорке мириса, податке лица које су саслушана због основане сумње да су извршила умишљајно кривично дело, њихову фотографију, отисак прста, лични опис, узорак гласа и мириса, као и податке из обављених криминалистичких вештачења (чл. 42).

Могу преузети из евиденција овлашћених органа податке о важним криминалистичким карактеристикама лица саслушаних или осуђених за умишљајно кривично дело. Податке о личним везама и о важним криминалистичким карактеристикама лица у вези са кривичним делима организованог криминала. Податке о лицима у погледу којих су предузете неке међународне мере прогона и податке о њиховим везама и важним криминалистичким карактеристикама. Податке о лицима чија се имена налазе у списима о истрази одређених кривичних дела и њиховим везама.

Царински орган не даје обавештења о овим подацима тангираним лицима.

Царински органи су овлашћени да затраже податке ради вршења своје функције кривичног прогона од других система за обраду података (чл. 46.).

Царински органи могу издавати податке страним или међународним органима прогона ако је то неопходно ради расветљавања или спречавања тих кривичних дела. Издавање се врши на основу међународног уговора или реципрочности.

Царински органи су овлашћени да нареду постављање одређених маркера у регистрима и другим системима евиденција државне управе, помоћу којих могу бити обавештени у случају промене података или задржавања лица.

У вези својих редарствених овлашћења царински орган је овлашћен да чува податке о лицима које је легитимисао заједно са разлозима за легитимисање као лицима чији пртљак провераван на начин предвиђен у закону.

- Глава VII -Трајање заштите одређених података

Закон садржи одредбе о трајању заштите одређених података проглашавањем за државну или службену тајну.

- Глава VIII -Завршне одредбе

Неубичајено за наше схватање о карактеру садржине главе са завршним и прелазним одредбама, у овој глави се налазе бројне одредбе које нису таквог карактера.

Тако, полиција се овлашћује да за куповину узорка(прикривена полицијска операција) ангажује информатора или поверљиву особу, друго лице које сарађује са полицијом или прикривеног истражитеља. Овлашћује се полиција да и у неким другим случајевима из чл. 64. Закона о полицији ангажује информатора, поверљиву особу или другог тајног сарадника полиције.

У овој глави су предвиђене и измене и допуне Закона о прекршајима, са којима је прописано неколико нових прекршаја у вези проституције и полног морала.

Важан је чл. 68 ст. 1. којим се прописује да је активност припадника организација друштвене самозаштите у вези заштите живота и имовине становништва у сарадњи са полицијом-делатност од јавног интереса.

Овлашћује се гранична стража (чл. 74) и царинска и финансијска полиција (чл. 77) да врши тајно прикупљање података, ради обављања своје функције прогона кривичних дела.

V Закон о међународној сарадњи органа кривичног прогона (LIV закон 2002. г.)

Овај закон има за циљ да регулисањем међународне сарадње органа кривичног гоњења повећа ефикасност кривичног прогона (чл. 1.).

Одредбе закона се могу применити само ако постоји међународни уговор о регулисању разних облика сарадње набројаних у чл. 8. Ако је међународним уговором неко питање другачије решено, у односу на овај Закон примениће се међународни уговор У погледу земаља чланица Европске Уније режим је нешто другачији. Сарадња је могућа ако постоји заједнички став, оквирна одлука или одлука из чл. 34 Уговора о оснивању Европске Уније. (чл. 3. ст. 1 и 2.).

Сарадња је искључена ако би захтев страног органа био у супротности са правним поретком, представљао опасност за безбедност Републике или вређао јавни ред.

Сарадња је могућа ради спречавања и откривања кривичних дела забрањених казном затвора. Сарадње нема ако су у питању војна и политичка кривична дела (чл. 4).

Предвиђени су следећи облици сарадње (чл. 8.):

- непосредна размена информација
- контролисана испорука
- оснивање заједничке група за откривање кривичних дела

- коришћење сарадника
- коришћење прикривеног истражитеља
- прекогранична опсервација
- прогон по врућем трагу
- коришћење официра за везу
- тајно прикупљање подата на основу међународне сарадње
- примена Програма за заштиту сведока у оквиру међународне сарадње.

Ови облици сарадње су могући ако их дозвољавају прописи како стране државе тако и Мађарске. Сарадња се одвија преко посебног органа: Центра за међународну кривичноправну сарадњу.

Припадници страних органа прогона чланом 13. добијају веома значајна овлашћења у Мађарској. Лице затечено на извршењу кривичног дела могу лишити слободе, али без одлагања га морају предати мађарским органима прогона. Друге мере не могу предузимати. Могу под условима прописаних чл. 47-49. Закона о полицији, применити физичку силу, користити лисице електричну палицу и пендрек. Могу носити и службено наоружање али се може користити само за нужну одбрану или у крајњој нужди. Друга принудна средства не могу користити.

Дужни су поступати према упутствима мађарских органа.

У глави III (чл. 14-42) детаљно су регулисани услови за реализацију горе набројаних видова међународне сарадње.

VI Закон о кривичноправној сарадњи са земљама чланицама Европске уније (СХХХ закон 2003. г.)

Овај закон регулише сарадњу у кривичним стварима и поступак предаје лица лишених слободе на основу европске наредба о лишењу слободе. (чл.1)

У овом закону је су детаљно регулисани услови за извршење европске наредбе о лишењу слободе и процедуру. Правосудни орган надлежан за ове послове је суд у Будимпешти.

Овај Закон и Закон о међународној сарадњи органа прогона (видети горе) се допуњују. Пре покретања кривичног поступка, замолнице органа прогона се третирају по прописима Закона о међународној сарадњи органа

прогона. Када отпочне кривични поступак међународна сарадња са земљама чланицама Европске уније одвија се по овом закону.

Међународним уговором могу бити и другачије регулисани делови материје Закона.

Закон познаје бројне форме процено-правне помоћи (чл. 37):

- непосредно обавештавање
- повраћај предмета
- привремену предају лица лишених слободе
- саслушање преко затворене ТВ мреже
- саслушање преко телефона
- оснивање заједничке групе иследника
- коришћење прикривеног истражитеља
- контролисана испорука и тајно прикупљање података неvezаних за

судско одобрење

- тајно прикупљање података везаних за дозволу суда.

Други наслов ове главе детаљно разрађује услове и начин примене ових форми (чл. 50-67).

Замолнице се могу достављати и путем телефакса или рачунарске мреже. Пре предаје оптужнице Врховни тужилац а после тога министар правде проверава испуњеност услова да замолница не угрожава суверенитет, безбедност и јавни ред Мађарске.

Органи прогона поступају по правилима и условима који су изричито постављени у замолници страног органа, под условом да нису неспојиви са основним принципима правног поретка у Мађарској (чл. 43.).

VII Закон о проглашавању Споразума о сарадњи између Републике Мађарске и Европског полицијског уреда (LXXXIX закон 2001. г.)

Овим законом се регулише сарадња између Мађарске и Еуропола. Предвиђено је да се сарадња обавља у погледу тачно набројаних кривичних дела (у погледу којих је и организовани криминал веома активан):

- противправна трговина дрогама
- илегална трговина радиоактивним материјама,
- кријумчарење илегалних имиграната
- кривична дела у вези моторних возила
- тероризма
- фалсификовање новца

као и на прање новца у вези ових кривичних дела.

Наглашава се да се сарадња нарочито концентрише на организоване групе криминалаца која врше овде набројана кривична дела (чл. 4.).

Национални центар за међународну кривичноправну сарадњу је орган који одржава везу са Еурополом.

Законом је нарочито разрађена процедура размена информација. Ту су нарочито интересантне одредбе о обавези навођења извора и степена поузданости информација, прописивање степена поверљивости и оцене информација.

Завршна разматрања

Транзиција је довела и у Мађарској, као и другим државама које су кренуле тим путем, до крупних друштвено-економских промена. Процес није текао безболно и у многим друштвеним сегментима је дошло до хаотичног па и аномичног стања. То се одразило и на кретање криминалитета. Почетком 90-тих година прошлог века број извршених кривичних дела бележи нагли скок а уочљиве су и значајне структуралне промене. Појава и нагло ширење организованог криминалитета је била једна од детерминантних фактора криминала у оно време. У несрећеним приликама транзиције, где у бројним сегментима друштва често још нема чврсто дефинисаних граница између дозвољеног и недозвољеног (нарочито на подручју економије), организовани криминал налази бројна подручја за своје деловање. Он се јавља у првом реду тамо где је су изгледи за стицање добити највећи уз најмањи ризик. И поред тога што разни статистички подаци то нису на адекватан начин одражавали, организовани криминал је путем својих ефикасних метода и средстава извршења и прикривања вршио снажан утицај на целокупни криминалитет. "Стање само погоршава да и се и код кривичних дела која су досад сматрана једноставним могу уочити карактеристике организованог начина извршења"⁶. Повезивањем са иностраним организованим групама током 90-тих година, прошлог века организовани криминал је постао још опаснији.

Организовани криминал је у кратком року изградио ефикасне методе избегавања кривичне одговорности који су се проширили и на друга подручја криминалитета. Корупцијом, претњама, застрашивањем сведока

⁶ Hegyaljai, M., Klubtagok lettünk-az Europol, u: Tanulmányok Erdősi Emil professzor tiszteletére, Pécs, 2002. стр. 200.

и других учесника у поступку, камуфлирањем нелегалног деловања легалним оснивањем или куповином предузећа, набављањем скупих апарата за фалсификовање свих могућих исправа, ангажовањем најскупљих адвоката итд. организовани криминал је осујетио кривични прогон у бројним случајевима. Томе треба додати да ни законодавство није било прилагођено потребама борбе против организованог криминала. Оно је било изграђено ради сузбијања класичног криминалитета и то је спутавао ефикасан рад полиције и других државних органа. Све то довело је до тога да је расветљен мали број тешких кривичних дела који су приписивани организованом криминалу (убиства, паљевине, експлозије и сл.) а још је мањи број учинилаца, нарочито организатора и осуђен.

Наука се ни у Мађарској дуго није на адекватан начин бавила организованим криминалом. Вођена је углавном јалова дискусија око тога да ли уопште постоји у Мађарској, иако су неки знаци његовог постојања могли бити уочени већ у 70-тим годинама. Но овакво стање је било и у већини других европских држава, тако да Мађарска у том погледу не представља неки изузетак. Поред овакве научне позадине ни од законодавца се није могла очекивати нека енергичнија реакција.

Након консолидовања друштвених односа и под притиском неопходности ефикасног сузбијања организованог криминала донет је већи број закона. Створен је сложен и тешко прегледан систем закона за борбу против организованог криминала.

Уочљиво је знатно ширење овлашћења органа прогона, често на рачун основних права и слобода грађана.

Искуства Мађарске могу бити драгоцене у будућем раду наших законодавних органа на сузбијању организованог криминала.

*Dr Ištvan Feješ, Associate Professor
Novi Sad Faculty of Law*

Special Powers of State Organs for the Combating of Organized Crime in Hungary

Abstract

Following the consolidation of social relations in the process of transition and in accordance with accepted international obligations regarding the harmonization of the legal system with the requests and standards of the European Union, Hungary has enacted a series of laws which serve to broaden the competence of state organs for a more efficient combating of organized crime. This paper presents the most important of these laws, which give state organs special broadened competencies in the fight against organized crime in that country.